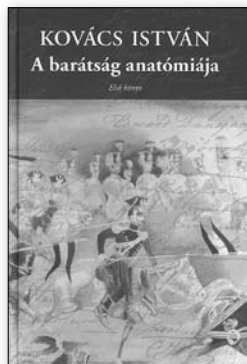
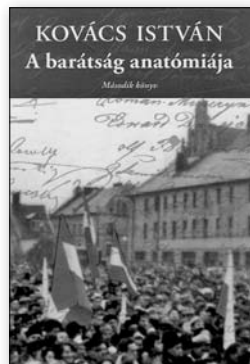

„Amit benned szeretek az az ambitio és az idealizmus – írta egykor az édesanya emlékkönyvébe Szabó Lily. – Maradj mindig ilyen, és mindenki szeretni fog!” Ez azonban nem ilyen egyszerű. Egy életen át szeretni és kimutatni ezt annak, akitől a szeretet tanultuk, sokszor nem zökkenőmentes, nehéz teher, amely az emberbe élethosszig tartó lelkifurdalást olt. Ott volt egy élet, amelyben többnyire csak a távolság és a hallgatás volt az, amiben a szeretet lappangott. Most már csak a végtelenben és a csöndben él tovább. Ennek a szeretetnek ad teret és hangot Ferdinandy György könyve.

KOVÁCS ISTVÁN
*A barátság
 anatómiája*
 Írások a
 magyar–lengyel
 kapcsolatokról és a
 lengyel kultúráról I–II.

Széphalom
 Könyvműhely
 Budapest, 2007 (I),
 2009 (II.)

Tischler János

DWA BRATANKI

Bő egy évtizede magyar művészeket kísértem fellépésre egy délkelet-lengyelországi kisvárosban rendezett kulturális fesztiválra. Uticélunk közepében betértünk ebédelni egy kiskocsmába. Míg a megrendelt étkekre vártunk, odajött hozzánk néhány bent ülő vendég, s megkérdezték, hogy magyarok vagyunk-e. Igenlő válaszunkra ketten is úgy reagáltak, hogy ők ismernek egy magyart: „pan Kovácsot”, a krakkói főkonzult, aki közvetlen ember, nagyon szereti Lengyelországot meg a lengyeleket. Ez a kép ugrott be nekem, amikor kezembe vettem Kovács István *A barátság anatómiája* című kétkötetes munkáját. Nem túlzás, hogy ő a legismer-

tebb magyar a Visztula mentén. Polonista, költő, író és diplomata egy személyben, akit gyermekkori élménye fordított a lengyelek felé. Nyolckilencéves korában kapta karácsonyi ajándékkul Rákosi Viktor *Hős fiúk* című regényét, ahol a Bem apóról szóló fejezet lebilincselően magával ragadta.

Idestova négy évtizede jelennek meg rendszeresen versei, írásai, könyvei. A magyar–lengyel barátság töretlen hirdetője, a két nemzet közti történelmi-kulturális kapcsolatok legavatottabb szakértője. Történészként különösen az 1848–49-es forradalom és szabadságharc lengyel vonatkozásai érdeklik, a forradalmunkban részt vevő lengyelekről írott monográfiájáért elnyerte a kiemelkedő közép-európai történelmi munkáknak járó Felczak–Wereszycki-díjat, az egyik legrangosabb lengyel szakmai elismerést. Ugyanakkor „lengyeles” tudása olyannyira nem korlátozódik csupán a 19. századra, hogy tanítványai azt tartják róla: amit ő nem tud a magyar–lengyel viszony évezredes múltjából, az meg sem történt.

*

Kovács István pályafutására nemcsak Bem tábornok hatott (akiről 1983-ban tartalmas életrajzot írt a Móra Kiadó *Így élt* sorozatába), hanem úgyszintén a fentebb említett Waclaw Felczak, aki élete meghatározó szakaszát a hitleri náciizmus, valamint a sztálini kommunizmus elleni, megalkuvást nem ismerő harcnak szentelte. Felczak közvetlenül a II. világháború kitörése előtt Eötvös-kollégista lett Budapesten, majd a Varsó és Párizs, később a Varsó és London közötti földalatti futárszolgálat budapesti szervezője, egy ideig parancsnoka volt, így elévülhetetlen érdemeket szerzett a lengyel ellenállásban. Még a háború alatt Vitézségi Érdemkereszttel, illetve a legmagasabb lengyel katonai kitüntetéssel, a *Virtuti Militari* tiszti keresztjével jutalmazták tetteiért. A kommunista hatalomátvétel után, 1949 végén a lengyel belbiztonsági szervek letartóztatták, a rendszer megdöntésére irányuló kísérlet és kémkedés vádjával halálra ítélték, amit végül életfogytiglani börtönre változtattak. Az 1956 őszi politikai változásoknak köszönhetően szabadon bocsátották, ezután került a krakkói Jagelló Egyetem Történelmi Intézetébe, ahol elsősorban Magyarországgal és Jugoszláviával foglalkozott. Az általa írott Magyarország-történet a mai napig alapvető forrás a hazánk iránt érdeklődő lengyelek számára. Felczak professzor folyamatosan bátorította az 1970-es években formálódó magyar ellenzék egyik fő vonulatát alkotó szellemi-értelmiségi kört, amelyhez Kovács István is tartozott. A viszonylag rendszeres találkozások, hosszas beszélgetések, Felczak meg-

látásai és tanácsai – ahogy nevezték: rendhagyó szemináriumai – gyakorolta továbblendítették a markánsabb politikai cselekvés felé a hezitáló-tépelődő értelmiségi disszidenseket.

Kovács a rendszerváltoztatás után beosztott diplomataként, illetve krakkói főkonzulként több ízben szolgálta hazáját. Ahogy maga is említi: „hivatali háttértámogatással végezhettem azt, amit addig nemegyszer ellenszélben, gyanakvástól övezve tettem; tömören a magyar–lengyel barátság építéséről van szó, amely páratlan jelensége a világtörténelemnek”. (Tegyük hozzá, hogy a két állam között húzódo határvonal a 10. századtól egészen az I. világháború végéig szinte állandónak nevezhető.) Módszeresen kereste-kutatta a feledésbe merült vagy évtizedekig elhanyagolt magyar emlékhelyeket (beleértve a katonasírokat), s méltóképp rendbehozatta őket. A közös múlt szellemében emléktáblák sorát avatta – megörökítve például Balassi Bálint nyomát Krakóban és Debnóban. Számos partnerkapcsolatot kezdeményezett lengyel és magyar települések, különféle intézmények, iskolák közt. Hivatali teendőivel párhuzamosan országszerte előadásokat tartott közös történelmüinkről. A lengyelek messzemenően értékelik Kovács István tevékenységét, több kisváros (Zwierzyniec, Jarosław, Gorlice) díszpolgára, sőt ő az első – s ezidáig egyetlen – magyar, akinek odaítélték Krakó díszpolgári címét.

*

Az olvasmányos, gördülékeny stílusban papírra vetett kétkötetes munka nem előzmények nélküli, inkább szerves folytatása a *Csoda a Visztulánál és a Balti-tengernél* címmel 2006-ban megjelent, igazi hiánypótló alkotásnak Lengyelország 20. századi történetéről. Kovács Istvánt érezhetően bántotta, egyben ez utóbbi mű megírására inspirálta, hogy itthon vajmi keveset tudunk közeli szomszédunkról, így az aktuális politikai híreket sem vagyunk képesek megfelelően értelmezni: „Az ukrainai narancsos forradalomra odafigyeltünk néhány napra, de aligha gondolkodtunk el azon, hogy Kijevben miért tüntetett személyes jelenlétével mind Lech Wałęsa egykori, mind Aleksander Kwaśniewski, akkor hivatalban lévő köztársasági elnök [...] Viktor Juscsenko mellett. És hallhattunk a lengyel–orosz kapcsolatok elhidegüléséről, de ennek egyik fontos oka elkerülte figyelmünket, az, hogy Putyin elnök nem ismerte el a lengyel tisztek és rendőrök 1940-ben történt lemészárlását népiirtásnak. Miért lett Lengyelország reflexszerűen gyanakvó az elmúlt években tapasztalható német–orosz közeledésre és miért állt ki az Egyesült Államok mellett az iraki háború idején?” – írja a szerző bevezetőjében.

A barátság anatómiája első kötete informatív összefoglalással indul Lengyelországról és nemzeti jelképeiről, valamint egy áttekintéssel a két nemzet barátságáról. Ezt esszéik láncolata követi Balassi Bálint lengyel szálakkal átszótt életéről, Bocskai István alakjáról a lengyel történetírásban, majd a viszontagságokkal teli 17. századról, azon kivételes időszakról (a másik az 1470-es évek, Hunyadi Mátyás hadakozása Jagelló Kázmérral Szilézia birtoklásáért), amikor fegyvert ragadtunk a lengyelekkel szemben. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1657-ben balul sikerült hadjáratot szervezett János Kázmér király ellen, elfoglalta Krakót és rövidesen Varsót, de miután svéd szövetségese cserben hagyta, a sereg Rákóczi-val az élen tatár rabságba esett, amiből csak hatalmas sarc kifizetése árán szabadult. Az igazi katasztrófát az jelentette, hogy a védtelen Erdélyt felölták, gyakorlatilag elpusztították a török és tatár seregek.

Több esszé tárja elénk 1848–49-et, a közös történelem egyik legdicőbb fejezetét. Az olvasó szinte jelen van az események sűrűjében, átérzi a lengyelek fájdalmát, akiknek hazáját az Orosz Birodalom és a Porosz Királyság, a Habsburg Birodalommal karöltve, a 18. században néhányszor felosztotta, míg végül 1795-ben 123 évre le is törölte Európa térképéről. A túlerővel szemben hőiesen elbukott honi felkelések adták hírül a nagyvilágnak a szakadatlan lengyel függetlenségi törekvéseket, amit „a mi és a ti szabadságotokért” gondolat teljesített ki. Barátaink 1848-ban tisztában voltak azzal, hogy a saját szabadságukhoz a miénken át vezet az út – a vereség dacára emiatt nem volt hiábavaló a véráldozat. A kötetet záró részben a lengyel romantika négy legnagyobb költőjének – Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński és Cyprian Kamil Norwid – alakja elevenedik meg. Norwid leveleiben méltatta a lengyelek iránti barátságát büszkén vállaló Kossuth Lajost, s a magyarok oldalán küzdő honfitársaihoz is írt verset.

A második könyv fellapozásakor Kovács István történeti kalauzát találjuk, a 20. századi lengyel történelem fordulópontjaira alapozott érdekes eszmefuttatásokat, melyek azáltal kerülnek még közelebb hozzánk, hogy 1939, 1956, 1980–81 az együtt megélt múlt fontos állomásai is. A középső rész a szerző személyes élményei és gondolatai Krakóról. Sajnos mindmáig nem született róla magyar útikönyv, pedig ott szó szerint sorjáznak a történelmi emlékhelyeink. A kíváncsi hazánkfia akkor jár a legjobban, ha a régi királyi fővárosba látogatván a tárgyalt kötettel, valamint Petneki Áron *Krakkó* című könyvével vérteli fel magát. Ezek segítségével valóban „belakhatja” a legmagyarabb nem magyar várost, aztán szégyennel vegyes szomorúsággal idézheti fel, hogy a Bajnai-kormány tavaly be-

záratta a szokásos diplomáciai-érdekvédelmi feladatok mellett sajátos kulturális missziót teljesítő főkonzulátusunkat...

A kötet harmadik szakasza kalandos művelődéstörténeti utazás Ballasi Bálintot és a Báthoryakat (Istvánt és Andrást) követve Dél-Lengyelországban, Mazúriában és Litvániában. Végezetül két kortárs portrét olvashatunk a fiatalon elhunyt Edward Stachura költőről-íróról, illetve Krzysztof Kiesłowski filmrendezőről. Az első könyvben szereplő romantikus költőket ide sorolva arra jutunk, hogy a lengyelek kultúrájuk által is érdemesek a rokonszenvünkre. Bizonyára azért, mert a sok évszázados hasonló tapasztalatok okán jól értjük irodalmukat, filmjeiket, színházukat, zenéjüket.

*

Kovács István fáradhatatlan tevékenységének vezérfonala a magyar–lengyel barátság. Itt is, ott is sokszor idézik a közkeletű mondást: lengyel–magyar két jó barát, együtt harcol, s issza borát. (Polak–Węgień dwa bratanki, i do szabli i do szklanki.) Viszont automatikusan felmerül a kérdés, hogy igaz-e ez, vagy csupán jó adag sztereotípa van benne? S ha igaz is, tudjuk-e, mire alapozódik ez a barátság, s ez mennyiben változott – például – a 20. század folyamán?

A barátság megőrzése érdekében és az üres sztereotíákat elkerülendő a „két jóbarát” mondást újra és újra valós ismeretekkel kell megtölteni, nem elhallgatva az esetleges keserű pillanatokat sem. Éppen ez a lenyűgöző információgazdagság Kovács műveinek fő érdeme, amiből az a nem lebecsülendő előnyünk is származik, hogy ha jártasak leszünk a lengyel múltban és a magyar–lengyel hagyományokban, akkor ezek révén saját hazánk történetét is jobban fogjuk érteni.

A két nemzet barátságának létjogosultságát annak sokszínűsége is igazolja. Először Anonymus *Gallus krónikájában* található meg a két nemzet kapcsolatára utalva az „örök testvériség és barátság” fogadalma, amely konkrétan az 1105/6-ban Könyves Kálmán és III. Ferdeszájú Boleszláv által kötött szerződésben fordul elő – megerősítésként. Az ilyesfajta barátság persze nem alakul ki rögtön, s akkor sem hivatalos deklaráció útján, ehhez közös uralkodóink (Nagy Lajos, I. Ulászló, Báthory István) cselekedetei sem feltétlenül elegendőek. Sokkal lényegesebb, hogy közös szentjeink vannak (Árpádházi Szent Kinga, Szent Hedvig), s olyan szimbolikus helyeket kereshetünk fel, mint a wieliczki sóbánya, az ószandeci (Stary Sącz) klarissza kolostor és az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok kolostora Częstochowában. Varsóban ott az emléktábla

azon a helyen, ahol 1701-ben II. Rákóczi Ferenc fejedelem lakott, s ugyancsak a fővárosban állítottak a lengyelek emléket az 1830–31-es lengyel felkelés magyar résztvevői iránti tiszteletből. Zwierzyniecben pedig – épp Kovács Istvánnak köszönhetően – kopjafa őrzi Nyáry Edvárd őrnagy emléket, aki ötszáz huszára élén vett részt az 1863-as lengyel felkelésben, és hősi halált halt szeptember 3-án a panasówkai csatában.

Idősebb Antall József mint a menekültügy kormány megbízottja munkatársaival együtt legalább ötvenezer lengyel és más nemzetiségű polgári menekültől gondoskodott 1939 őszétől kezdve Budapesten. Szorosan együttműködött a lengyel és a magyar ellenállási mozgalommal, rengeteg menekültet látott el hamis papírokkal, ezzel később emberek ezreinek az életét mentette meg. Domszky Pálnak szintén sok lengyel köszönheti az életét. Domszky a lengyelországi Magyarok Szövetségének elnökeként tevékenykedett Varsóban a náci megszállás időszakában, különféle magyar és vöröskeresztes igazolványokat állított ki, így módon segítve a menekülni kívánó lengyeleknek, hogy átjuthassanak Magyarországra.

Korompay Emánuel 1890-ben született Budapesten. Filozófiából diplomázott, majd áttelepült Varsóba; házassága révén a lengyel állampolgárságot is megkapta. 1930-tól a varsói egyetem magyar nyelvi lektorátusán tanított. Miután Hitler és Sztálin egyesült erővel lerohanta Lengyelországot, Korompay századosi rangban védte második hazáját. 1939 őszén szovjet hadifogságba került, fél évvel később pedig a Sztálin utasítására végrehajtott katyíni vérengzés áldozatául esett – életével fizetett „lengyeliségért”.

Az 1944-es varsói felkelés kitörésekor – a németek elvárásaként – Horthy Miklós mintegy húszezer fős haderőt vezényelt a lengyel főváros térségébe. Ezek az egységek nem voltak hajlandók fegyvert fogni a lengyelek ellen, az általuk felügyelt területen keresztül akadálytalanul áramlott az utánpótlás a felkelőknek, akik még fegyvert, ruhát és élelmiszert is „beszerezhettek” tőlük.

A magyarok által „megszállt” Varsó környéki települések templomai-ban a lengyelek esetenként a saját himnuszukat is elénekelhették, miközben ezt a németek halállal büntették. Előfordult, hogy maguk a náci katonák agyon magyar katonákat azért, mert segítséget nyújtottak a felkelőknek. Szintén megtörtént, hogy a katonák az SS-egységekkel szemben az életük árán is igyekeztek megvédeni a civil lakosságot. A „magyar sírok” közül néhány a mai napig is fennmaradt (Konstancinban, Podkowa Leśnában), ezeket a lengyelek gondosan ápolják, mindig van rajtuk virág, és halottak napján ott ég a gyertya.

Az 1956-os forradalmunk valójában a lengyeleké is: velük együtt kongattuk meg a harangot, s abból ugyanazt a hangot csaltuk elő. A magyarok a Bem-szobornál tüntettek október 23-án Budapesten, s azt kiáltották: „Minden magyar együtt halad, kövessük a lengyel utat!” („Wszystcy Węgrzy chodźcie z nami, pójdziemy za Polakami!”). A lengyelek elsőként siettek a segítségünkre, odahaza pedig tüntetéseken, gyűléseken álltak ki mellettünk, mindenhova kitűzték a magyar zászlót. Olsztyんばん a Vörös Hadsereg teret, Wrocławban a Sztálin utcát keresztelték át egy időre Magyar Felkelők terévé, illetve Magyar Hősök utcájává.

Az 1980–81-es lengyel válság viszont igencsak próbára tette a barátságot. A kádári vezetés ugyanis – 1956-os reflexeinek engedve – még a lehetőségét is ki akarta zárni valamiféle lengyelek iránti „össznmzeti” szolidaritásnak. Az előítéletekre és az emberi önzésre apellálva szégyenteljes lengyelelles propagandát indítottak. Azt sulykolták, hogy azért van annyi sztrájk a Visztula mentén, mert a lengyelek – velünk ellentétben – nem szeretnek dolgozni, valamint hogy ennek árát, „testvéri” segélyszállítmányok formájában, Magyarország fogja megfizetni, ami azzal jár, hogy a magyar életszínvonal lesüllyed a lengyel szintjére. S miközben a magyar lakosság általában nem hitt a kommunista propagandának, ez esetben a többség azt gondolta, hogy ez így van, ezért lehettek sikeresek a Kossuth Rádióban sugárzott hétfő esti rádiókabarék „lengyel viccei”.

A rendszerváltoztatás idején, egészen az 1990-es évek közepéig a két nép mintha önmagával lett volna elfoglalva és kevésbé figyelt oda a másikra. A pozitív fordulatot egy természeti csapás idézte elő: a hatalmas pusztítást okozó 1997-es lengyelországi árvíz mentési munkálatai ismét összehoztak bennünket egymással. A közös történet legfrissebb állomása pedig 2006, amikor is a lengyelek – nagyszabású konferenciákkal, magyarországi helyszíni közvetítésekkel, dokumentumfilmek készítésével és sugárzásával, könyvek kiadásával, kiállítások rendezésével, emléktáblák állításával, az írott sajtó és a média aktív közreműködésével – igen alaposan felkészültek a „ti és mi forradalmunk” ötvenedik évfordulójára. Sőt, képesek voltak felhőtlenül megünnepelni a kerek jubileumot.

*

Kovács kétkötetes művéből az is kiviláglik, hogy a barátság szálait leginkább egyszerű emberek, magyarok és lengyelek szőtték sűrű szövetté. Ez a szövet eddig kiállta a szakítópróbákat, főként annak köszönhetően, hogy sok magyar és lengyel – a hagyományoknak, a közös múlt egyszerű eseményeinek a büszke vállalásával párhuzamosan – a mindennapokban

aprólékosan építi-erősíti ezt a bennünket összekötő kapcsolatot, s ebben a szerző úttörő szerepet játszik. A barátság továbbvitelét fenyegető legsúlyosabb veszély a felejtés, valamint a kiüresedés, aminek félreérthetetlen jele a másik nemzet iránti közömbösség. Kovács Istvánon nem fog múlni, hogy ez ne következzen be.